

DVIGRAD - MESTO, KI GA NI VEČ

Daniela JURČIČ

arhivist, Arhiv republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU
archivista, Archivio della Repubblica di Slovenia

POVZETEK

Prispevek opisuje mesto (terra) in komun Dvigrad, ki je imel v zgodovini Istre veliko vlogo. Najprej nam predstavi geografsko lego mesta in poda kratko zgodovino s poudarkom na odnosih različnih oblastnikov do pokrajine Istre nasploh in predvsem do dvigradskega območja. Skuša nam podati kratko sliko o dvigradskih prebivalcih in pojasniti razloge njihovega izseljevanja. To izseljevanje je namreč povzročilo propad mesta samega.

Poudarek dela je na ustroju in delovanju dvigradskega komuna, kot ga predstavlja Dvigradski statut, kodeks iz druge polovice 14. stoletja. Od številnih uslužbencev, ki jih predvideva Statut, so najbolj čislali rektorja. V zvezi z njegovim imenovanjem pa prispevek skuša prikazati odnose komuna Dvigrad do Kopra, ki si je lastil pravico imenovanja dvigradskih rektorjev ter do Benetk, ki so v mestu predstavljale vrhovno nadoblast od začetka 15. stoletja dalje.

Prispevek navaja na osnovi Statuta še vrsto drugih uslužbencev v službi komuna in tudi mestni Veliki svet, ki so ga sestavljali člani uglednih meščanskih družin iz Dvigrada.

UVOD

Med starimi naselji v Istri se s svojo zgodovino in značajem ponaša tudi Dvigrad (ali Dvograd), mestece v dolini Drage, ki se na eni strani odpira proti Limskega kanalu, enemu od srednjeveških beneških pristanišč, na drugi pa prodira globoko v notranost istrskega polotoka. Zaradi tako ugodnega geografskega položaja je bil ta prostor naseljen že zelo zgodaj, njegovi prebivalci so pa imeli veliko vlogo v gospodarskem življenju Istre.

Arheološka izkopavanja leta 1908 in takrat najdeni predmeti iz železa in bronca so pokazali, da je bil predel naseljen že v predrimskem obdobju. Ostale arheološke najdbe, odkrite na starem dvigradskem pokopališču (iz 5. do 11. stoletja), in starokrščansko obdobje z monumentalno romansko baziliko Sv. Sofije iz konca 5. stoletja potrjujejo poznoantični izvor mesta. Najdeno je tudi nekaj rimskega denarja in dve latinski nagrobni plošči, ki ju je objavil Momsen.¹

DVIGRAD SKOZI ZGODOVINO

Poznoantični Dvigrad sta sestavljali dve trdnjavi z imenoma Castel Parentino in Moncastello.² Njuna lega in medsebojna povezava je omogočala kontrolo doline in jo zapirala, tako da je za področje nastal naziv Due Castelli, slovanski pa Dvograd in Dvigrad. Čeprav so Castel Parentino njegovi prebivalci zapustili že v zgodnjem srednjem veku, se je naziv Dvigrad obdržal do današnjih dni.

Tudi tukaj je bila antična naselbina osnova za nastanek srednjeveškega mesta,³ ki je sčasoma postajala center oblasti za okolico. Jurisdikcija občine ali komuna, ki je postopoma nastajal, je temeljila na antičnem izročilu. Za takratne razmere sorazmerno velik dvigradski komun je mejil na vzhodu s Savičentom in Žminjem, na severu s Sv. Lovrencem Pazenatiškim, na zahodu z Rovinjem in na jugu z občino Bale.⁴

1 dr. B. Schiavuzzi: Due Castelli, notizie storiche. v: Atti e memorie della Società di archeologia e storia patria (AMSI), Parenzo, 31/1919, s.83-118

2 B. Schiavuzzi: n. d., s.84

3 Dvigrad je bil tako imenovana "terra", središče z nižjo stopnjo muncipialne ureditve

4 B. Schiavuzzi: n. d., s.86

Leta 787 je Istra padla pod frankovsko nadoblast, ki je uvajala nove, fevdalne družbene odnose. Leta 1040 je postala samostojna markgrofija, leta 1078 pa je bila dana v fevd oglejskemu patriarhu Sieghardu skupaj s Furlanijo. Oglejski patriarhi, ki so kot cerkveni in posvetni oblastniki nekaj stoletij močno vplivali na življenje pokrajine, so za vodenje celotne administracije ter za vzdrževanje svoje fevdalne oblasti postavljali po pokrajini tako imenovane scabine ali porotnike,⁵ ki so izvrševali "pravico", in gastalda. Oblast oglejskih patriarhov v Dvigradu so ogrožali različni cerkveni dostojanstveniki, posvetni gospodje (predvsem Goriški grofje), istrska mesta in Benetke. Poreški škofje so se trudili, da bi zavarovali svojo cerkveno oblast nad mestom (terro), ki je bilo sestavni del poreške dieceze, Benetke pa so v tem času že začele prodirati na vzhodno jadransko obalo. Interese patriarhov je ogrožal tudi sam dvigradski komun, ki se je želel osvoboditi direktne fevdalne oblasti in utrditi svojo avtonomijo, razviti trgovino na morju (bližina limeskega pristanišča) in se tako gospodarsko okrepiti. V vseh teh spopadih so se najbolj znašle Benetke z diplomatskim nastopanjem. Najprej so začele širiti svoj vpliv na mesto, mu dajale zaščito, na koncu pa ga podredile svoji oblasti kot ostala mesta na zahodni istrski obali. Direktno vmešavanje Benetk v posestva oglejskih patriarhov je izzvalo spopad. Patriarhi so se povezali z goriškimi grofi in s tržaško občino. Z mirom v Trbižu leta 1291 so obdržali oblast nad Dvigradom.⁶ V Beneški Istri⁷ so po utrditvi oblasti vzpostavili enotno vojaško upravo za obrambo posestev. Leta 1301 so imenovali posebnega deželnega kapetana za področje Istre južno od Dragonje, medtem ko je koprski načelnik poveljeval nad ozemljem Kopra, Izole in Pirana. Naslednje, 14. stoletje, so zaznamovali boji, v katerih so patriarhi postopoma izgubljali posvetno oblast nad Istro v korist Benetk. Ostale so jim zadnje postojanke, med katerimi je bil tudi Dvigrad. Po vojni v letih 1378-1381 je oglejskim patriarhom ostalo bore malo posesti v Istri, med drugim Dvigrad, kot je določal mir, sklenjen v Torinu 1382. leta,⁸ vendar le za kratek čas. Benetke so prevzele upravo v mestu okrog leta 1400 ali kakšno leto pozneje ko so v dvigradski komun poslale pet poslancev, ki so predstavljali novo oblast.⁹

Prvih sto let beneške nadoblasti je bilo za komun obdobje prosperitete. Mesto (terra) je imelo leta 1650

200 hiš.¹⁰ Benečanom je to področje veliko pomenilo. Poleg tega, da je postajalo zaščitnik meja med beneškimi in habsburškimi posestvi, je bilo zaradi bližine morja in pristanišča na Limu, ugodne lege na trgovski poti v notranjost Istre, sedež carine, ki se je plačevala za različno trgovsko blago, s katerim so Benečani trgovali. Kraj je bil bogat z lesom, Benetkam tako potrebno surovino za gradnjo ladij. Lahko bi rekli, da je območje pomenilo tranzitno postajo za kontrolo izvoza istrskih proizvodov (predvsem olja in vina) in za uvoz luksuznega blaga.

Obdobje relativne blaginje so prekinile katastrofalne epidemije kuge v v 16. in 17. stoletju, ki so uničevale prebivalstvo po celi Istri. Prizaneseno ni bilo niti Dvigradu in njegovemu prebivalstvu. V kraju z dosti močvirja je razen kuge uničevala prebivalstvo tudi malarija. Začel se je širiti glas, da je dvigradski kraj "nezdrav" za življenje, kar je povzročilo tudi izseljevanje prebivalstva. O epidemiji kuge, ki je v letih 1630/31 razsajala po Istri piše dr. Bernardo Schiavuzzi: "...Prizadeta je bila cela Istra, še posebej pa pomembno območje Dvigrada. Mesto je ostalo skoraj brez prebivalcev in tudi tisti, ki so preživeli, so ga zapustili in se preselili drugam. Zapustili so domače ognjišče in obzidje mesta, ki je vse bolj postajalo ruševina..."¹¹

Prebivalci so zapuščali terro in se naseljevali na obronkih Drage, po vaseh Kanfanar in Barat kot tudi po novih vaških "štancijah",¹² ki so nastajale konec 16. in v začetku 17. stoletja. Nastanek štancij je povezan s podpisom madridskega miru (leta 1617), s katerim se je končala Uskoška vojna. Prebivalstvo ni več potrebovalo zaščite za obzidjem mesta. Tako je veličastno mesto začelo propadati in beneška oblast je razmišljala o naseljevanju novih prebivalcev na to območje.

PREBIVALSTVO

Podatki o številu prebivalcev Dvigrada in o njihovi etnični sestavi so v zgodnjem srednjem veku zelo skromni. Najstarejši podatki so iz leta 1000.¹³ Takrat se omenjajo priimki De Vedello, Benecarius... V 12. stoletju se pojavljajo germansko-krščanska imena Henrik, Herman, Olderik in podobno, v 13. stoletju pa se po navedbah dr. Schiavuzzija¹⁴ na tem območju naseljujejo Slovani (v virih se pojavljajo priimki Krevica (Crevica), Kramar...), ki

5 B. Schiavuzzi: n. d., s.88

6 B. Schiavuzzi: n. d., s.91

7 B. Schiavuzzi: n. d., s.94

8 B. Schiavuzzi: n. d., s.95 in 98. Do leta 1575 je oblast določila, da bo Dvigrad podrejen rašporskemu kapetanu, ki je bil poveljnik Pazenatika

9 Ločimo tako imenovano Beneško Istro, ki je obsegala območje zahodnega obmorskega pasu in dela notranje Istre pod nadoblastjo Benetk, od tako imenovane Pazinske ali Istrske grofije, ki je obsegala področje notranje Istre in je od leta 1374 pripadala Habsburžanom. Meja med Beneško Istro in Pazinsko grofijo ni bila v posameznih krajih nikoli natančno opredeljena. Zaradi tega je tam prihajalo do stalnih spopadov

10 Giacomo Filippo Tommasini: De' Comentarj storici-geografici della Provincia dell'Istria. Archeografo Triestino (AT), Trieste, IV/1837 s.431

11 B. Schiavuzzi: Le epidemie di peste bubbonica in Istria. AMSI, Parenzo, IV f.3-4, 1888, s.423-447

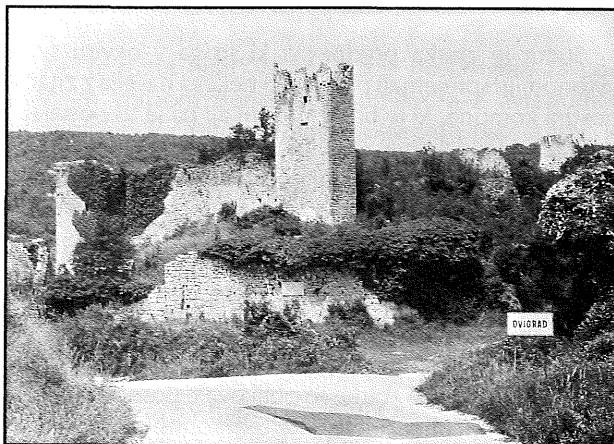
12 ŠTANCIJA - v severozahodni Istri; osamljene hiše sestavljene iz velikega stanovanjskega in več gospodarskih poslopij. To so bile izpostave na veleposestvih, v katerih je živela ena ali več družin kolonov. Dr. M. Bertoša: Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću I. v: Naseljavanje Dvigrada i njegova područja, borba za zemlju, borba za opstanak. Istarska naklada, Pula, 1986 s.155-181

13 B. Schiavuzzi: Due Castelli. n. d., s.104

so prihajali iz Kranjske. Zaradi velike depopulacije v 16. stoletju so skušale Benetke privabiti nove prebivalce z raznimi olajšavami. Najprej so razmišljali o naselitvi Vlahov iz Hercegovine in Grkov iz Cipra in Moreje, ki so bežali pred Turki.¹⁵ Prišleki pa so bili v glavnem Hrvatje, ubežniki iz Dalmacije, Hrvaškega primorja, dalmatinskih otokov in Črnogorskega primorja ter prebivalci habsburškega dela Istre, kjer so bili težji življenjski pogoji.¹⁶ Brez dvoma je živel tudi pred veliko kolonizacijo na tem območju hrvaško kmečko prebivalstvo, ki je obdelovalo številna samostanska polja.¹⁷ Od srede 16. pa do srede 17. stoletja se je izginjajoče staroselsko prebivalstvo zamenjalo z novo prispelim, ki je bilo po etnični sestavi v glavnem hrvaško. Dr. Miroslav Bertoša¹⁸ podkrepljuje to tezo s primerom iz dokumenta o sporu med meščani Dvigrada in prišleki, ki je datiran v leto 1548. V listini se podpisane priče delijo na tiste, ki se imenujejo "Habitatori di questa Ter(ritori)o" in na tiste, ki se imenujejo "agenti, et interuenienti p(er) la sp(etabi)le com(uni)ta di questo castello". Med prišleki prevladujejo hrvaški priimki, Chernatic, Vodopia in podobno. Nekaj je tudi italijanskih priimkov (De Pinco, Curta).¹⁹ Tudi med meščani Dvigrada se omenjajo priimki Vladich, Horvatic, Satich kar potrjuje, da je v Dvigradu in njegovi okolici že obstajal hrvaški etnični element (zunaj mestnega obzidja). Zaradi stalnega priseljevanja hrvaškega etničnega elementa se je italijanski počasi izgubljal, romanska imena so se slovanizirala. Celo dr. Schiavuzzi, ki je proitalijansko usmerjen zgodovinar, navaja, da je v 17. stoletju slovansko prebivalstvo prekosilo število italijanskega ter da se v virih vse več omenjajo priimki Tosić, Korenić, Judisković in drugi.²⁰

O izumiranju staroselskega prebivalstva priča tudi sprememba naziva stare trdnjave, Dvigrada. Medtem ko v listini "Istarski razvod" priče uporabljajo za trdnjavo naziv Dvejugrad, jo prišleki imenujejo Stari grad.²¹ Uradno se je še naprej imenovala Due Castelli, ker sta ta naziv zahtevali cerkev in tamkajšnja beneška oblast. S tem so se trudili, da bi vzdrževali tradicijo uradnih dokumentov, pisanih v italijanščini in latinščini.

Osnova za preživljanje je bila tamkajšnjemu prebivalstvu zemlja, tako kot večini prebivalcev takratne Evrope. Po pričanju škofa Tommasinija²² je imela okolica

Dvigrad (foto: D. Darovec, 1991)

Dvigrada dosti plodne zemlje, številni pašniki pa so omogočali tudi zimsko pašo. Zemljišče je bilo primerno za proizvodnjo vina in žita. Splošna depopulacija Istre in s tem povezano propadanje gospodarstva in katastrofalne epidemije kuge so v 16. in 17. stoletju usodno delovale na propadanje tega dela poreške dieceze. Leta 1651 so zmanjšali desetino, ki so jo prebivalci morali dajati dvigradskemu kapitlju.²³ Kapitelj je nabiral desetino s pomočjo tako imenovanih "condutori delle decime", ki so jih volili kanoniki sami med bogatejšimi kmeti.²⁴ Posameznim kmetom je dajal v zakup tudi dele cerkvene zemlje, vinograde in polja. Zakup je ponavadi trajal pet let, kmetje pa so dajali v povračilo določeno vsoto denarja. S padcem vrednosti denarja je tem kmetom postajal zakup osnova za bogatenje, kar je povzročilo vse večjo socialno diferenciacijo.²⁵ Stalna dedenca Beneške republike od 16. stoletja dalje in s tem povezan postopni propad njenih provinc sta med drugim povzročila, da je tudi dvigradsko območje postajalo vse bolj opustelo in revno. Mesto (terra) samo je dolgo umiralo, novi prebivalci pa so vsaj deloma oživili njegovo neposredno okolico.

UREDITEV IN DELOVANJE DVIGRADSKE OBČINE DVIGRADSKI STATUT (Statuta comunis duorum Castrorum)

14 B. Schiavuzzi: Due Castelli. n. d., s.104

15 B. Schiavuzzi: Due Castelli. n. d., s.97

16 M. Bertoša: Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću II. v: Dvigradska prezimena kao izvor za etničku povijest (1400-1750). Istarska naklada, Pula, 1986, s.283-295

17 M. Bertoša: Mletačka Istra II. n. d.

18 M. Bertoša: Mletačka Istra I. n. d. s.284

19 ibidem, s.284

20 B.Schiavuzzi: Due Castelli. n. d., s.104:"Il secolo XVII (1600) ci offre l'importazione Slava (serbocroatica) superante di numero l'elemento italiano."

21 M. Bertoša: Mletačka Istra II. n. d., s.284

22 G. F. Tommasini: n. d., s.434; M. Bertoša: Mletačka Istra I. n. d., s.157

23 M. Bertoša: Mletačka Istra I. n. d., s.162-163

24 ibidem, s.163

25 ibidem, s.165

Statut je zbirka predpisov, ki so ga v okviru svoje avtonomije sprejemali prebivalci nekega naselja z značilnostmi komuna, ki je bil že mestni ali pa je to postajal.

Razvoj fevdalizma, drobljenje državnega teritorija na vse manjše fevde in oddaljenost državnega centra so vzpodbujali mesta, da so se začela vse bolj osamosvajati in urejati lastna razmerja v okviru svoje samostojnosti. Zbirali so se stari običaji in predpisi, ki so se do takrat prenašali v glavnem ustno kot "iuramenta", "consuetudines" in podobno.²⁶ Da bi te običaje zaščitili in zavarovali pravni red nasploh, so zbirali staro mestno pravo v uradne zbirke. Te zbirke so oblikovale posebne mestne komisije. Končni rezultat dela teh komisij so potrjevali mestni sveti, pogosto tudi pristojni fevdalec, z zaključkom ali statutom. Istrski statuti, napisani in potrjeni po beneških oblasteh, so v glavnem mešanica lokalnega in beneškega prava.²⁷

Dvigradski statut je kodeks, vpet v lesene platnice in obložen z usnjem. Hranijo ga v Historijskem arhivu v Reki. Datiran je v drugo polovico 14. stoletja, dodano pa mu je tudi nekaj poznejših listin. Pisava je gotška, jezik pa latinski.²⁸

Vsebuje 184 z rimskimi številkami označenih in po naslovih razporejenih glav (capitulum), brez razdelitve na knjige. Vsebuje predpise, ki se nanašajo na osebno in družinsko pravo, predpise, ki obravnavajo stvarno pravo, predpise, ki se nanašajo na obligacijsko pravo; predpise, ki urejajo nasledstveno pravo, določbe o postopku v meščanskih zadevah, določbe o sankcioniranju kazenskih zadev, določbe o kazensko pravnem postopku ter določbe o ureditvi in delovanju dvigradskega komuna. Največ je določb, ki se nanašajo na kazenske zadeve (74), potem pa določb, ki se nanašajo na ureditev in delovanje dvigradskega komuna.²⁹

O delovanju komuna govorijo določbe:

capitulum III

De consilio fiendo et de electione et salario officialium
- o sejah Velikega sveta, o volitvah in plačah uslužbencev

capitulum IV

De cancelario et de electione et salario officialium
- o pisarju in drugih uslužbencih

capitulum XXXVIII

De custodiis castri
- o stražarjenju

capitulum LXIII

De debentibus mitti ad confinia
- o obrambi mej

capitulum LXIX

Quod habitantes in castro faciant
- o obveznostih prebivalcev mesta

capitulum XCVIII

De his, qui non interesse sententiis consulendis
- o tistih, ki ne smejo biti prisotni pri sojenju

capitulum CXXVIII

Quod notarii faciant extra instrumenta, et premium habeant
- o notarjih in njihovih plačah

capitulum CXXIX

Quod cancelarij dimittant instrumenta imbreviata
- o vpisu v knjigo imbrevijatur

capitulum CXXXIV

Quod prodamentur ferie, in quibus non laboratur
- o prazničnih dneh

capitulum CXXXV

De refutantibus viciniantiam
- o prekinitvi podložništva

capitulum CXXXVI

Quod recedentes a castro faciant fieri prodamantiones
- o izdajanju razglasov o zapustitvi mesta

capitulum CXXXVII

Quod habentes domicilium faciant angarias et cetera
- o ljudeh z domicilom

capitulum CXL

De rebus et hominibus perditis uel captis in seruicolo comunis
- o ujetih in izgnanih v službi komuna

capitulum CXLIV

De salario ambassiatorum, et equorum comuni seruientium
- o plačah odposlancev in konjenikov v službi komuna

capitulum CXLVI

De ueniendo ad consilium, et non recedendo

26 Katalog izložbe Statuti, urbari, notari Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i otoka, Rijeka, 1968, s.12-13

27 ibidem, s.13

28 dr. M. Zjačić: Dvigradski statut. Vjesnik historijskog arhiva Rijeka (VHAR), Rijeka, sv.VI-VII 1961-62, s.233-294

29 ibidem, s.164-165

- o prihajanju na seje Velikega sveta in zapuščanju le teh

capitulum CXLVIII

De volentibus hedificare in castro

- o tistih, ki v mestu zidajo

capitulum CLXIV

De ordine rectoris observando

- o odredbah rektorja

capitulum CLXXV

De exemptione herbatice famulorum et de fideiussione eorum

- o pastirjih in njihovih pogodbah

capitulum CLXXVI

De his, qui possunt esse de nostro consilio

- o tistih, ki so lahko člani Velikega sveta

capitulum CLXXVIII

De deputato uel daciario domus seu hostarie de Laymo

- o zakupniku davka gostilne na Limu

capitulum CLXXIX

De modo exigendi dacium carniū becharie

- o zakupu davka na meso v mesnicah

capitulum CLXXX

Quod datarius vini exigat datum pro conto vendito

- o zakupu davka na vino

capitulum CLXXXI

De salitudine fienda cancelario pro scriptis eius factis

- o plači pisarja za opravljeno delo

capitulum CLXXXIII

De rigore prouisionum et patrium que in futurum per maiorem partem consilij comunis capte fuerant

- odredbah, ki se nanašajo na Veliki svet

capitulum CLXXXIV

Ordines et promissiones Venetiarum in territorio comunis Duorum Castrorum

- o odredbah, ki niso predvidene v dvigradskem statutu

DVIGRADSKI KOMUN

Ker je statut pisan v času, ko je bil Dvigrad že pod močnim vplivom Beneške republike, a z avtonomijo pridobljeno v časih nadoblasti oglejskih patriarhov, je bila v komunu že predvidena funkcija rektorja ali podestata (II statutarna določba), ki sta ga potrjevala dož in beneški Veliki svet. Pri prevzemu dolžnosti je moral priseči, da bo spoštoval statut in da bo nepristranski. Zaradi nespoštovanja statuta in drugih občinskih predpisov je bil kaznovan s 100 malih liber kazni.³⁰

Nekateri zgodovinarji navajajo, da je leta 1251 oglejski patriarh Gregorij di Montelongo podelil koprskemu komunu upravo v Bujah, Buzetu, Oprtlu in Dvigradu.³¹ Ta podelitev je vključevala pravico, da se rektor omenjenih mest (terra) imenuje iz vrst koprskih meščanov. Ali je res Koper izvrševal to pravico in kako jo je izvajal, ni povsem jasno. Dr. Pogatschnig navaja, da se je ta pravica s časom izgubljala ter da so jo Koprčani pod beneško nadoblastjo želeli obnoviti.³² Tako je ta pravica postajala za Benečane orožje, s katerim so poskušali dobiti čim večji vpliv v omenjenih mestih. Koprski podestati, ki so jih v Koper pošiljale Benetke in so bili izvoljeni iz vrst beneškega plemstva, so v Dvigrad pošiljali kot rektorje beneške meščane. Tako je leta 1411, ko je bil Dvigrad resda le še formalno v lasti oglejskih patriarhov, prišel Lignano Lignano, z nalogo "quos tenere debeas ad custodiam et defensionem duorum castrorum quod locum volumus quod conservare et custodere debeas ad honorem ecclesiae aquilegiensis".³³ Tako so si Benetke z izgovorom, da branijo interese oglejskih patriarhov, ustvarjale v mestu podlago za dokončen prevzem oblasti.

Lignano Lignano je bil odstavljen leta 1414 zaradi pritožb dvigradskih meščanov. No, mesto je bilo takrat že v beneških rokah in Svet naprošenih je februarja 1414 pooblastil koprskega podestata, naj vsako leto imenuje osebo izmed koprskih meščanov za rektorja v Dvigradu. Odlok doža Tomasaa Moceniga nosi datum 1. februar 1413. (more veneto, torej 1414.).³⁴ S tem pa to vprašanje ni bilo dokončno rešeno. Ker je prihajalo do raznih nepravilnosti pri imenovanju in delovanju samih rektorjev, je zadeva spet prišla pred Svet naprošenih. Rektorji namreč niso skrbeli za mestno blaginjo. Dolžnost so prevzemali, ostajali pa so v Kopru. Leta 1423 so mesteca (terre), v katera so prihajali rektorji iz Kopa (Buje, Buzet, Oprtalj, Dvigrad) prosila za svobodno izbiro lastnih rektorjev in sodnikov. Prošnji sicer ni bilo ugodeno,³⁵ Be-

30 ibidem, s.244: Capitulum II De salario, et sacramento rectoris. Libra ni vsepovsod enako veljala. V Istri je znašala 20 malih denaričev (soldov). Plačeval ga je komun iz občinskih prihodkov z vsoto 390 malih liber letno. Rektor je o svojih odločitvah obveščal meščane preko glasnika, za nespoštovanje le- teh pa so bili kaznovani.

31 dr. A. Pogatschnig: Sulla nomina del podestà di Docastelli. AMSI. Parenzo, XXXI/1919, s.121-133; C. de Franceschi: L'Istria, notizie storiche. Parenzo, 1879, s.126

32 A. Pogatschnig: n. d., s.121:" Nelle vicende dei secoli seguenti l'esercizio di tal diritto avrà subito singole interruzioni, ma è certo che i Capodistriani, nell'assoggettarsi al dominio veneziano non avran mancato di farsi espressamente confermare questo antico privilegio."

33 B. Schiavuzzi: Due Castelli. n. d., s.95

34 A. Pogatschnig: n. d., s.121

Cerkev Sv. Marije na pokopališču pod Dvigradom (foto D. Darovec, 1991)

netke pa so zaradi pritožb vendarle reagirale. Odlok doža Francesca Foscarija z dne 27. 1. 1428 (m. v., torej 1429) naroča koprskemu podestatu Marcu Memu, naj pošilja v Dvigrad sposobne rektorje.³⁶ Medtem so Benetke odobrile dvigradski Statut. Značilno je, da statut nikjer ne omenja pravice Kopra, da imenuje dvigradske rektorje. Spor se je nanovo začel, ko je koprski občinski svet začel zahtevati, naj se pravica imenovanja dvigradskih rektorjev prenese s podestata na Svet. To bi Kopru namreč zagotovilo direkten vpliv na mesto. To pravico imenovanja dvigradskih rektorjev je koprski Veliki svet dobil šele sredi 17. stoletja, ko je bila Beneška republika že v zatonu svoje moči. Tako so po odobritvi Senata leta 1651 prodali koprskemu mestnemu Svetu pravico imenovanja dvigradskega rektorja. Pogodbo so sestavili generalni inkvizitor v Istri Girolam Bragadin ter sodnika Nikolaj Elio pl. Christofor in Raimund Fino, predstavnik Kopra.³⁷ Najpomembnejše določbe so:

- za dvigradskega rektorja ne sme biti imenovan nihče, ki ni član koprskega Velikega sveta, ki nima v Kopru

stalnega bivališča (domicila) in ne nihče, ki ni star vsaj 25 let

- izvolitev (electione) se opravi vsako leto v avgustu ob prisotnosti najmanj 60 članov Sveta. Vse kandidate je treba predstaviti po vrsti in potem glasovati. Tisti, za katerega je glasovala vsaj polovica svetnikov, je izvoljen za dvigradskega rektorja

- novo izvoljeni rektor mora sprejeti dolžnost v osmih dneh po izvolitvi kar potrdi z lastnoročnim podpisom na listini, ki jo podpišejo tudi koprski podestat in kapetan ter sodniki.

Da bi se omogočilo nepristransko službovanje novega dvigradskega rektorja, je v pogodbo vnesena klavzula o tako imenovani zaupnici (fede fata dal cancelliere) rektorju. To zaupnico je sestavljal notar. Nanjo so se morali podpisati rektorjev naslednik in dvigradski sodniki. Vsebovala je tekst, ki je potrjeval rektorjevo delovanje v korist komuna in njegovih prebivalcev. Če rektor zaupnice ni dobil, sta mu bila odvzeta aktivni in pasivni glas v koprskemu Velikemu svetu. S to pogodbo je mesto

35 ibidem, s.123-125

36 ibidem, s.125

37 ibidem, s.128-130

Koper dobilo Dvigrad tudi dejansko v fevd, vendar se je to zgodilo v času gospodarskega propadanja občine, v času nove kolonizacije in bojov za zemljo. Tako je moral dvigradski rektor presojati v sporih o dodelitvi zemlje prišlekom do leta 1592, ko je to nalogo prevzel rašporski kapetan.³⁸

B. Schiavuzzi je v svoji razpravi o dvigradski zgodovini sestavil seznam dvigradskih rektorjev.³⁹ Od leta 1096 do 1749 je našel podatke o 67 rektorjih. Ker so v seznamu med posameznimi rektorji vrzeli celih stoletij, je jasno, da jih je bilo mnogo več, vendar o njih ni ohranjenih podatkov.

Zakonodajno telo v komunu je predstavljal Veliki svet (*consilium maius*, 3. statutarna določba), sestavljen iz glavarjev posameznih uglednih družin, in je že v drugi polovici 14. stoletja, po vzoru Benetk, imel zaprt krog. Statut namreč določa, da člani Velikega sveta lahko postanejo sinovi pokojnih članov in sinovi tedanjih članov Sveta po izpolnjenem 20. letu starosti. Po 25. letu starosti so jih lahko volili tudi v različne druge službe v komunu, razen v primeru psihične bolezni.⁴⁰ Koliko članov je imel Veliki svet, ni navedeno. Člane so o sejah obveščali osebno ali z zvonovi. Prisostvovati so morali ves čas trajanja seje, sicer so jih kaznovali (določba 146). Za vsako odsotnost s seje so plačevali 4 male denariče. Na ta način so skušali zagotoviti prisostnost čim večjega števila svetnikov.

Vse odločitve Velikega sveta so veljale za rok, za katerega so bile izdane, niso pa smele biti nasprotno beneškim zakonom in drugim predpisom dvigradskega statuta. Podrejenost Benetkam se vidi tudi v določbi 189, ki navaja, da v primerih, ki niso predvideni v Statutu, veljajo dukali, dekreti in drugi predpisi, sprejeti v Benetkah.

Da bi bila določena določba veljavna, je moralo na seji, na kateri se je ta določba sprejemala, sodelovati vsaj dve tretjini članov Velikega sveta. Veliki svet se je sestajal vsake štiri mesece. Razpravljal je o najrazličnejših vprašanih življenja komuna in o funkcioniranju njegove uprave.

Na sejah so volili tudi različne druge komunske funkcionarje, dva sodnika (*iudices*), enega blagajnika (*camerarius comunis*) in dva odvetnika (*aduocati comunis*). Sodniška služba je bila, za službo rektorja, najbolj častna. Sodnika sta skupaj z rektorjem sodila v meščanskih in kazenskih zadevah. Plačeval jih je komun (vsakemu po 4 libre na mesec po določbi 3). Tudi blagajnik, ki je sprejemal občinske prihodke in izplačeval denarne vsote je sprejemal občinsko plačo in sicer 40 denaričev (*soldov*

(določba 3). Sodnika, odvetnika in blagajnik so bili voljeni za 4 mesece. Za 12 mesecev so volili dva kataverja (*cataueri comunis*), dva ocenjevalca (*extimatores*) in dva cerkovnika cerkve Sv. Sofije (*duo sacristani ecclesie sancte Suffie*). Kataverjeva naloga je bila iskanje imetja, ki naj bi pripadlo komunu kot skriti zaklad. S tem so mišljene razne dediščine brez dedičev in podobno.⁴¹ Vsak od njiju je prejemal plačo dveh malih liber (določba 3). Ocenjevalca sta ocenjevala škodo na poljih in vinogradih, ki so jo povzročili ljudje ali živina, za plačo 40 denaričev. Plača cerkovnika cerkve Sv. Sofije je tudi znašala 40 malih denaričev. Po izteku službe so bili občinski blagajnik in oba cerkovnika dolžni oddati rektorju in sodnikoma račun o vsem, kar so porabili, in o tem kaj zupuščajo svojim naslednikom.

Teklič (*preco comunis*) ali glasnik je obveščeval meščane o vseh pomembnih dogodkih v mestu ter o odločbah in ukazih Velikega Sveta (določba 4). Kovač, ki mu je komun preskrbel opremljeno delavnico in hišo za bivanje, meščani pa so mu plačevali storitve v denarju ali v žitu, je bil edini obrtnik v mestu, ki je omenjen v Statutu (določba 4). Zaradi velike potrebe po teh obrtnikih je komun hotel s koncesijami zavarovati to obrt.

Poslaniki (*ambasciatores*) in konjeniki (*equus*) so za svoje delo dobivali od občine dnevnice. Višina dnevnice je bila odvisna od oddaljenosti kraja potovanja (določba 144). Deputat (*deputatus*) ali deciar (*deciararius*), zakupnik davka "hiše oziroma gostilne na Limu",⁴² je imel velike pristojnosti in sicer zaradi pomembnosti in položaja Limskega kanala za komun. Deciar je lahko v imenu rektorja prepovedoval zapustiti Limsko pristanišče, ukazoval zagovor pred rektorjem in pred dvigradskimi sodniki, izvajal aretacije in podobno. Imel je torej policijsko pristojnost, da bi onemogočili tatvine, tihotapstvo in piratstvo v Linskem kanalu in na njegovem ožjem območju.

Med drugimi službami je imel komun tudi zakupnika občinskih prihodkov oziroma davka na meso in živila.

Zakupnik občinskih prihodkov od vina (*dacarius dacia vini*) je kontroliral prodajo vina, da bi se zaščitila domača proizvodnja. Zato tudi Statut prepoveduje prodajo tujega vina v komunu, dokler se ne proda domače.

Statut prinaša tudi posebne predpise za službo komunskega pisarja (*cancelarius, notarius*) in njegovih pomočnikov. Volil ga je Veliki svet. Izvoliti so morali "dobro in primerno" osebo,⁴³ Za svojo službo je prejemal 80 malih librov letno, dvanajst "mezenov" žita in hišo za bivanje. Sestavljal je vse pisne dokumente za potrebe komuna in posamezne meščane. Določba Statuta številka 181 določa tudi posebne nagrade pisarju za ses-

38 M. Bertoša: Mletačka Istra I. n. d., s.166-167

39 B. Schiavuzzi: Due Castelli. n. d.,102-103

40 M. Zjačić: n. d., s.244 capitulum III, s.286, capitulum CLXXVI

41 ibidem, s.237

42 ibidem, s.287: Capitulum CLXXVIII De deputato uel daciario domus seu hostarie de Lajmo (id est de Lemo) Dr. Zjačić je ugotovil, da je v Statutu isti lokalitet (Lim) napisan na tri različne načine: Lajjmo, Lemo ter Laymo

43 ibidem, s.245: Capitulum IV "...unus bonus et ydoneus cancelarius..."

tavljanje različnih zvrsti privatnih listin - pogodb, testa - mentov, popisov imetja in podobno. Največ denarja je dobival za popise imetja in za sestavljanje testamentov. Stranka je najprej prejela kopijo listine, ki jo je pregledala in odobrila. Ob plačilu je dobila tudi original (128. določba). Posebna določba prepoveduje odnašanje no tarskih knjig in ukazuje vnos vsake listine v knjigo abreviatur dvigradskega komuna (določba 129). Tudi drugi prebivalci Dvigrada, ki v komunski upravi niso službovali, so imeli različne obveznosti do komuna. V glavnem je šlo za dolžnosti v zvezi z obrambo mesta (stražarjenje na mestnem obzidju) in za obrambo meja v primeru vojne. Določbi 69 in 137 obvezujeta meščane za javna dela in občinske dajatve.

SKLEP

Istra s svojo raznolikostjo in pestro zgodovino, vpeta med boje različnih oblastnikov in mogočnežev za prevlado nad njo, predstavlja velik izziv za zgodovinarja. Izziv je tudi poskus obuditve preteklosti mesta, ki ne obstaja več, od katerega danes občudujemo le ruševine, in ki je nekoč predstavljalo pomemben dejavnik v zgodovini pokrajine. Različne okoliščine, ki so negativno vplivale na naseljevanje prebivalcev v dvigradski kraj, so povzročile propad mesta (terre). Dvigradski komun je obstajal do druge polovice 18. stoletja, ko se je preostalo prebivalstvo mesta zaradi kuge preselilo v bližnje vasi Kanfanar in Barat.

RIASSUNTO

Nel contributo si vuole presentare un'immagine dell'abitato e del territorio comunale di Duecastelli, località che in passato ebbe un ruolo notevole nella storia dell'Istria. Dopo un breve inquadramento geografico e storico del posto, con un accenno ai rapporti dei vari signori istriani nei confronti della provincia e in particolare della zona di Duecastelli, l'autrice si sofferma sugli abitanti della località e cerca di spiegare le cause della loro emigrazione, la quale determinò l'abbandono e la rovina del castello.

Nell'articolo l'accento è posto soprattutto sull'ordinamento interno ed il funzionamento del comune così come viene illustrato dallo statuto, un codice risalente alla seconda metà del XIV secolo. Tra le numerose cariche pubbliche previste la più importante era certamente quella del rettore. In relazione alla sua nomina il contributo cerca di illustrare i rapporti di Duecastelli con Capodistria che si era arrogata il diritto di nominarne il podestà e con Venezia cui il castello fu sottomesso a partire dal XV secolo.

Sulla base dello statuto, nell'articolo si citano vari altri funzionari al servizio del comune ed anche il Consiglio che era composto dagli esponenti delle famiglie più in vista di Duecastelli.

VIRI IN LITERATURA:

1. **Bačić B.:** Kompleks bazilike Sv. Sofije u Dvogradu, Historia archaeologica, Pula, II/1971
2. **Bertoša M.:** Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću I. v: Naseljavanje Dvigrada i njegova područja: borba za zemlju, borba za opstanak. Pula, Istarska naklada, 1986, s. 155-183
3. **Bertoša M.:** Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću II, v: Dvigradska prezimena kao izvor za etničku povijest (1400-1750). Pula, Istarska naklada, 1986, s.283-295
4. **Franceschi C.:** L'Istria, notizie storiche, Parenzo, 1879
5. Katalog izložbe Statuti urbari notari Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i otoka, Rijeka, 1968
6. **Peruško T., Bertoša M.:** Knjiga o Istri, Zagreb, Školska knjiga, 1968
7. **Pogatschnig A.:** Sulla nomina del podestà di Docastelli, v:AMSI, Parenzo, XXXI/1919, s. 121-133
8. **Schiavuzzi B.:** Due Castelli, notizie storiche, v:Atti e memorie della società di archeologia e storia patria (AMSI), Parenzo, XXXI/1919, s.83-118
9. **Tommasini G. F.:** De' Comentarj storici georafici della provincia dell'Istria, v: Archeografo Triestino (AT), Trieste, IV/1837
10. **Zjačić M.:** Dvigradski statut, v: Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci (VHAR), Sv. VI-VII, Rijeka, 1961-62, s.233-294
11. **Žitko S.:** Politični in upravni razvoj Kopra od pozne antike do konca 13. stoletja, v: Koper med Rimom in Benetkami, Prispevki k zgodovini Kopra , Ljubljana, 1989, s.29-56